

Csillagászat Litvániában

Litvánia csillagászata nagy tradíciókkal rendelkezik. Régészeti, néprajzi és írott források bizonyítják, hogy a litvánok a történelem előtti időkben is széles körű csillagászati ismeretekkel rendelkeztek. E források szerint a történelmi Litvánia első csillagászati obszervatóriuma az 1285-ben épült vilniusi Főtemplom volt, bár közvetlen bizonyítékaink nincsenek tevékenységéről. Csak a vilniusi Akadémia 1579-es alapításakor éledt fel a csillagászati műveltség. A 17. század elején kezdődhetett a csillagászat oktatása. Ennek első nyoma egy könyv, melyet A. Diblinski írt "Centuria astronomiae" (1629) címmel, melyben a szerző a kopernikuszi ill. a Galilei-féle csillagászati ismereteket tárgyalja.

Nagyjelentőségű volt a Vilniusi Csillagászati Obszervatórium alapítása a Vilniusi Egyetemen belül 1753-ban. Ma ez az egyik legrégebbi ilyen intézmény Európában. A korábbi, tengerészeti és kartográfiai célokat szolgáló csillagvizsgálóktól eltérően (Párizs 1667, Greenwich 1675 és Szentpétervár 1726) a Vilniusi Obszervatóriumot kizárólag tudományos és művelődési céloknak szentelték.

Bár a csillagvizsgáló készen állt, hiány volt képzett csillagászokban. Ezt a problémát úgy oldották meg, hogy tehetséges diákokat küldtek külföldre csillagászati ismereteket szerezni. Az első jelölt hamarosan felbukkant, Martynas Oglianicki-Poczobut személyében. Miután széleskörű csillagászati ismeretekre tett szert Nápolyban, Marseilles-ben és Rómában, 1764-ben elnyerte a csillagvizsgáló igazgatói tisztét. Az észlelési program a

Nap, a Hold és napfogyatkozások megfigyeléséből ill. holdfelszíni részletek és bolygók tanulmányozásából tevődött össze. Az obszervatórium érdemeinek elismeréseként Stanislav August Poniatovski, a lengyel-litván állam uralkodója királyi címmel tüntette ki a csillagvizsgálót, Poczobut így Királyi Csillagásszá vált.

1795-ben a litván-lengyel állam szétvált, és Vilnius orosz uralom alá került. Ez volt az egyik előzménye az 1830—31-es cári kormány elleni fegyveres felkelésnek. A megtorlás kegyetlen volt, a Vilniusi Egyetemet — Európa egyik legrégebbi tudományos intézményét — bezárták. Szerencsére az obszervatórium tovább működött, mostmár a Pétervári Tudományos Akadémia irányítása alatt. A kutatás iránya hamarosan az asztrofizika felé fordult. 1865-ben itt szervezték meg először a Nap rendszeres fényképezését. 1868—76. között kb. 900 lemez készült. 1868-tól változócsillagok és üstökösök fotometriai vizsgálatai is megkezdődtek.

1876-ban pusztító tűz keletkezett az obszervatóriumban. A legtöbb műszer megsemmisült. Bár megvolt a terv a rekonstrukcióra, az intézményt 1881-ben mégis bezárták. Így a csillagászat tudománya váratlan véget ért Litvániában. Nem maradt egyetlen intézmény sem, mely a 128 éve folyamatos litván csillagászati kutatásokat támogatta volna. Ez így maradt egészen 1918-ig, amikor a szovjethatalom határozatot hozott a Vilniusi Munkásegylet létrehozására. A lengyel hadsereg azonban hamarosan elfoglalta Vilniust, és a rekonstrukció lekerült a napirendről.

A Vilniusi Csillagvizsgáló 1919—1940

Litvánia fővárosa Kaunas lett. Itt nyílt meg a Nagy Vytautas Egyetem 1919-ben (Vytautas a régi Litvánia

nagyhercege volt), mely 1928-ban egy obszervatóriumot hozott létre. Bernardas Kodatis professzor, a Kaunasi Obszervatórium igazgatója, egy 12 cm-es asztrográfit és néhány kisebb műszert szerzett be. 1938-ban egy 63 cm-es tükröt vásároltak, de a távcsőkészítést a világháború megakadályozta.

Vilniusban is újra elkezdődtek a csillagászati kutatások, főleg lengyel csillagászoknak köszönhetően. 1922-ben megépült egy városon kívüli csillagvizsgáló. 1925-ben egy 15 cm-es Zeiss asztrográfit állítottak fel, majd 1938-ban egy 48 cm-es Grubb Parsons reflektort szereztek be. Az észlelési program folytatódott, főként változók és kisbolygók voltak a programban. Wladislaw Dzielwski professzornak köszönhetően adták ki 1921—39. között az obszervatórium Bulletinjeit.

A litván csillagászat a II. világháború után

A II. világháborút követően nem rekonstruálták a Kaunasi Obszervatóriumot, hanem a vilniusi hagyományokat újították fel. Már 1947-ben megkezdtek kisbolygók fotografikus észlelését, 1954 elejétől pedig Slavenas professzor útmutatásával felelveníftették a változócsillagok észlelését. 1957-ben egy mesterségeshold-észlelő állomást alapítottak. A csillagvizsgáló tevékenységére többnyire mesterséges holdak követésére szorítkozott. 1960-ban azonban ismét üzembe állt a 48 cm-es távcső, majd 1962 végén egy új 25 cm-es elektrofotometrius reflektor.

A növekvő Vilnius fényei nagy problémát jelentettek. Bár a városon kívüli csillagvizsgáló gondolata már a múlt században felmerült, a megvalósítás 1969-ig váratott magára. Ekkor épült fel a Kaldinai-dombon a 25 cm-es reflektor kupolája. 1974 őszén lépett itt működésbe a 63 cm-es reflektor, melyhez 1975-ben készült el a fotométer. 1975 tavaszán lépett üzembe a 35/51 cm-es Makszutov-teleszkóp, melyet fo-

tografikus kutatásokra alkalmaznak. Ugyanabban az időben egy 165 cm-es távcső kupoláját és kiszolgáló épületeit kezdték el építeni. Sajnos az építkezés adminisztrációs okokból rendkívül elhúzódtott, de remény van rá, hogy a munkálatok hamarosan befejeződnek.

Litvánia nagyon gyenge asztroklimáját figyelembevéve (évi 100 tiszta éjszaka) az intézmény vezetői elhatározták, hogy Űzbegisztánban déli fiókinvézetet hoznak létre. 1975-ben elszállították a 48 cm-es távcsövet, s az észlelőhelyen 1981-ben működésbe lépett egy újabb távcső is, a Zeiss gyár 1 m-es Richtey-Chrétien teleszkópja. 1982-től több ezer észlelés történt itt a vilniusi fotometriai rendszerben.

1960 óta ismét rendszeresen kiadják a vilniusi Bulletin-t. A tudományos kutatások fő irányai: a galaktikus szerkezet tanulmányozása és új fotometriai rendszerek módszerek kifejlesztése. 1967-ben hozták létre a keskenysávú vilniusi fotometriai rendszert. Ennek egy új változata jött létre a svájci csillagászokkal együttműködve (a VilGen — vilniusi-genfi fotometriai rendszer).

Amatőr csillagászat Litvániában

Sajnálatos, hogy az amatőr csillagászat meglehetősen fejletlen nálunk. Csak 1978-ban alakult meg a Litván Csillagászati Társaság, mely jelenleg 400 tagot számlál soraiiban. Az amatőrök legnépszerűbb tevékenységei: üstökös keresés, változócsillag- és üstökös észlelés valamint távcsőkészítés. Sajnos ezek a tevékenységek nincsenek kellően koordinálva. A legismertebb litván amatőr Kazimieras Cernis. Ő 1980-ban és 1983-ban fedezett fel vizuálisan egy-egy üstökösöt. Eredményei a legnagyobb reményekre jogosítanak fel!

ARŪNAS KUČINSKAS